

**Mehmet Şükrü Özkan, Yeni Ateizmin Dini: Bilimcilik
Bilimci Natüralist Dünya Görüşünün Eleştirisi**

(Ankara: Elis Yayınları, 2021), 363 sayfa.

Saliha Vidinlioğlu

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Ana Bilim Dalı, Sakarya, Türkiye
<http://orcid.org/0000-0001-9533-0317> | salihavidinlioglu@gmail.com | <https://ror.org/04ttnw109>

Öz

Yeni Ateizmin Dini: Bilimcilik adlı incelediğimiz eser Mehmet Şükrü Özkan tarafından kaleme alınmış, 2021 yılında Elis Yayınları'ndan çıkmıştır. İncelediğimiz bu çalışmada Özkan, yeni ateistlerin evrimi kendilerine dayanak noktası yaptıklarını ve evrimin onların iddia ettiği şekilde 'gerçek' ve 'mutlak doğru'lar içermediğini belirtir. Ayrıca yeni ateistlerin herhangi bir eleştiri kabul etmeyen bilimci tavırlarını eleştiriye açmakta, sık bilimci tutuma karşı bilim felsefesinin ufukumuzu genişletebileceğini ileri sürmektedir. Özkan, bilimin hangi ideoloji için kullanılırsa kullanılсын sınırlarını aşan söylemlere dayanak yapılmasının yanlış bir tutum olacağını da görüşlerine eklemektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Felsefesi, Yeni Ateizm, Bilimcilik, Natüralizm, Evrim

Atıf Bilgisi

Vidinlioğlu, Saliha. "Mehmet Şükrü Özkan, Yeni Ateizmin Dini: Bilimcilik Bilimci Natüralist Dünya Görüşünün Eleştirisi, Ankara: Elis Yayınları, 2021, 363 sayfa". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/1 (Haziran 2023), 205-212. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1258575>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Type	Kitap İncelemesi Book Review
Geliş Tarihi Date of Submission	03 Ocak 2023 03 January 2023
Kabul Tarihi Date of Acceptance	01 Mayıs 2023 01 May 2023
Yayın Tarihi Date of Publication	15 Haziran 2023 15 June 2023
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
DOI	https://doi.org/10.51447/uluifd.1258575
Değerlendirme Peer-Review	Bir iç Hakem (Editörler Kurulu Üyesi - Yayın Kurulu Üyesi), Tek Taraflı Körleme Single anonymized AInternal (Editor board member)
Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı - iThenticate Yes - iThenticate
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0
Etik Bildirim Complaints	ilahiyatdergisi@uludag.edu.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd

**Mehmet Şükrü Özkan, *Yeni Ateizmin Dini: Bilimcilik
Bilimci Natüralist Dünya Görüşünün Eleştirisi***

(Ankara: Elis Yayınları, 2021), 363 sayfa.

Saliha Vidinlioğlu

PhD Student, Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Kalam, Sakarya, Türkiye
<http://orcid.org/0000-0001-9533-0317> | salihavidinlioglu@gmail.com | <https://ror.org/04ttnw109>

Abstract

Yeni Ateizmin Dini: Bilimcilik was written by Mehmet Şükrü Özkan and published by Elis Publications in 2021. In this work, Özkan states that the new atheists have made evolution their main point of reference and that evolution does not contain 'truth' and 'absolute truths' as they claim. He also criticizes the scientism of the new atheists, which does not accept any criticism, and argues that the philosophy of science can expand our perspectives against the shallow scientific attitude. Özkan adds that no matter which ideology science is used for, it would be wrong to use it as a basis for discourses that are beyond its limits.

Keywords

Philosophy of Religion, New Atheism, Scientism, Naturalism, Evolution

Citation

Vidinlioğlu, Saliha. "Mehmet Şükrü Özkan, *Yeni Ateizmin Dini: Bilimcilik Bilimci Natüralist Dünya Görüşünün Eleştirisi*, Ankara: Elis Yayınları, 2021, 363 sayfa". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/1 (Haziran 2023), 213-212. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1258575>

Richard Dawkins (d.1941), Sam Harris (d.1967), Daniel Dennett (d.1942) ve Christopher Hitchens (öl.2011) gibi yazarlarla öne çıkan ve başka birçok felsefeci tarafından da desteklenen yeni ateizm, geleneksel ateizmden farklı olarak iddialarını bilim üzerinden temellendirmiş ve bilimi kutsal görerek onu iddia etmediği, alanına girmediği konularda da konuşurmaya çalışmışlardır. Ateistlerin güttükleri bu tavra 'bilimcilik' adı verilmiştir. Bilimcilik, bilgi elde etmenin tek yolu olarak bilimi görmek ve bilimin yöntem ve tekniklerinin gerçekleri elde etmede geçerli tek yöntem olduğunu savunmak şeklinde tanımlanmıştır. Yeni ateistler natüralist bir felsefe benimsemişlerdir. Natüralizm ise doğaüstü herhangi bir gücü kabul etmeyen, her şeyi doğal olanla açıklamaya çalışan, evrende var olan şeylerin fiziksel sebepler silsilesi ile meydana gelebileceğini savunan bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni ateistlerin sözcüsü olan Richard Dawkins, günümüzde bilimin her şeyi açıkladığını ve gelecekte de açıklayacağını, bu sebeple insanların herhangi bir doğaüstü güce atıf yaparak konuşmalarının anlamsız olacağını ifade etmektedir. Yeni ateistler, iddialarını temellendirirken sıklıkla atıf yaptıkları Darwin'in (öl.1882) evrim teorisi ile sosyal, psikolojik ve hatta metafizik denilebilecek iddialar öne sürmektedirler. Bilimin 'gerçek' bilgiyi sunan tek bilgi elde etme yöntemi olduğunu, 'bilimsel gerçeklikler' ile Tanrı fikrinin yan yana duramayacağını ve bilim adamlarının 'gerçek' bilim yapabilmelerinin ancak Tanrı fikrine sahip olmamalarıyla mümkün olabileceği görüşleri de yeni ateistlerin dillendirdikleri iddialardandır.

İnceleyeceğimiz '*Yeni Ateistlerin Dini: Bilimcilik*' adlı çalışmada, yeni ateistlerin bu iddialarının ne kadar tutarlı olduğu konusu ele alınmakta, bilimin tek hakikat olarak sunulmasının gerçekliği konusu ve bilimin gücünü öne sürdüğü teorilerden alıp almadığı sorusuyla yola çıkılmaktadır. Mehmet Şükrü Özkan'ın kaleme aldığı eserde yeni ateistlerin bilimcilik yaptığı, zaman zaman bilimin sınırlarının aşıp onların varlığını kabul etmediği metafizik sınırlara geçerek bu alanda da iddialar öne sürdüğü belirtilmiştir. Evrim teorisi yeni ateistlerin fikirlerine dayanak oluşturdukları, onlar için 'artık Tanrı'ya ihtiyaç bırakmayan' bir teori olarak sunulmaktadır. Evrim onlara göre tüm boşlukları doldurmuş, doğaüstü herhangi bir varlığın müdahalesine yer bırakmadan insanın ve canlıların nasıl meydana geldiği konusunda sorularımızı yanıtlamıştır. Bu sebeple aslında bilimsel bir teori olan evrim, inancın alanına yani metafizik alanla ilgili söz söyleyerek bir bakıma bilim inancın alanına müdahale etmiştir. Yeni ateistlerin geleneksel ateistlerden farklılıklarından biri, dinî inancın her türlüşünün zararlı olduğu görüşü, dinî her türlü inancın kaldırılarak yerine bilimsel dünya görüşünün ikame edilmesi gerektiği fikridir. Bilimin sürekli ilerlediği ve geliştiği dinin ise bilim karşısında mağlup olduğu iddiasından hareket eden yeni ateistlerin bir başka farklı yönleri de dinler hakkında detaylı bilgiden mahrum olmaları ve bu sebeple eleştirilerini sığ biçimde yapmalarıdır. Kitabı yazma amacı olarak yazar, modern bilimin sahip olduğu otoritesi sebebiyle 'seküler bir din' haline gelmesi, ona atfedilen bu otorite ve gücün tartışmaya açılması ve irdelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bilimsel olmayana karşı dışlayıcı tutumun bilime sağladığı bu özgür ve sınırsız alanın sağlam temelleri olup olmadığı da eserde tartışılan konulardandır. Giriş bölümünde bu bilgilerle çalışmanın temel kavramları açıklanan eser Giriş dışında beş ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın ilk bölümü olan ‘*Yeni Ateizmde Bilim ve Gerçeklik Algısı*’ başlığında bilimin gerçeğe ulaştıracak tek rehber olduğu iddiasının yeni ateistlerin bilimi evrimle eşit görme iddiasına dönüşmesi incelenmektedir. Yeni ateistler evrimi tek gerçek olarak sunarken evrim değerli olduğu için bilimin de değerli olduğu iddiasını öne çıkarmışlardır. Onlara göre evrimini tamamlayan insan hikâyesinin sonunda evrimin yan ürünü olan Tanrı inancından kurtulacak, Tanrı inancı yok olup gidecektir. Ahlak öğelerinin evrim teorisiyle açıklanması zor olsa da Dawkins geliştirdiği *mem teorisi* ile ahlaki da kültürel bir birikim olarak memlerle aktarılan ve insanların hayatta kalmalarına yardımcı olan bir ürün olarak açıklamıştır. Yeni ateistlerin ruh ve bilinç gibi konularda açıklamasız kalması ise bu konuların doğal olmayan çözümsüz problemler olarak nitelemelerine sebep olmuştur. Ruh ve bilinç konusunda doğaüstü herhangi bir açıklamayı kabul etmeyecek olan yeni ateistler, ruhu bir kimlik olarak kabul etmekte ve daha detaylı açıklamalar için bu konuda gelecekte yapılacak olan bilimsel keşiflere umut bağlamaktadırlar. Dawkins bilimin gerçeğin tek sözcüsü olduğunu ve buna karşın dinî inançların ve mitolojilerin ise bilimin yanında hurafe şeklinde kaldığını savunur. Ona göre bilim, evren hakkında inanılmaz açıklamalar yapmakta bu sebeple insan ‘gerçeğin büyüü’ karşısında etkilenmektedir. Evrim teorisinin bir gerçeklikten ziyade bir teori olduğu iddiaları mevcut olsa da yeni ateistler bu teoriyi mutlak doğru şekilde sunmaktadırlar. Teorinin eksik önermelerinin bulunması, tam olarak evrimin nasıl gerçekleştiğinin bilinmemesi, doğal seçilimin evrimin bir parçası olmasına rağmen bu seçilimin gerçekleşmesi ve gözlemlenmesinin insanın ömründen daha fazla olacağı ve gözlem için uzun süreçlerin gerektiği gibi meseleler bu teoriye mutlak doğru olarak tutunmanın çok da makul olmadığını gösteren hususlardır. Evrim teorisi yapılan tüm eleştirilere rağmen diğer teorilerden daha iyi açıklamalar öne sürdüğü için yeni ateistler tarafından benimsenmiş, onlar teoride mevcut olan boşluklar ve belirsizliklere rağmen teoriden zafer çıkarma çabasına girişmişlerdir. Evrimi yaratılışçılar ve tasarımı benimseyenler de savunmakta ancak yeni ateistlerin iddialarında olduğu gibi bu savunma da bilimin ideolojik şekilde yorumlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Evrim yeni ateistlerin savundukları biçimiyle bir ‘gerçek’ veya ‘mutlak doğru’ şeklinde sunulamayacak kadar belirsizlikler içermekte aslında bu iddia bir ‘yeni ateist retorisi’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimcilik yeni ateistlerin elinde bilimden ziyade bir ideoloji haline gelmiş, natüralistler ‘dinin her türlü ilerlemeyi engellemesi’ karşısında bilimci natüralizme bağlanmak gerektiğini öne sürmüşlerdir. Natüralistlerin bu tutumlarının ele alındığı ‘*Yeni Ateizm ve Bilimcilik*’ adlı ikinci bölümde bilimciliğin türlerine ve ateistlerin bilimcilik yaparak aslında bilime zarar verdikleri hususuna değinilmiştir. Bilimci natüralistler kendilerini eleştiren veya karşıt görüşler ileri sürenleri ‘bilim karşıtı’ olmakla itham etmişlerdir. Bazı bilimcilerin ve özellikle natüralistlerin temel gayesi bilimi bir din olarak sunmak ve dinin otoritesini yıkararak bilimi dinin yerine geçirmeye çalışmak olarak görülmektedir. Akademik, metodolojik, epistemik, ontolojik, aksiyolojik, kurtarıcı gibi türlere sahip olan bilimcilik; bu türlerin hepsinin iç içe geçmiş bir paketi halinde de kabul edilebilmekte yahut teker teker savunulan şekilleri de bulunabilmektedir. Ancak hepsinin ortak noktası olarak ‘indirgeycilik’ özelliği göze çarpmaktadır. Yeni ateistler de tüm bilimlerini doğa bilimlerine, doğa bilimlerini de biyoloji ve evrime indirgeyerek bu özelliği göstermektedirler.

Yeni ateistleri öne çıkaran iki önemli husus mevcuttur: Yeni ateistlerin popüler kimliklere sahip olması ve din eleştirilerini felsefeden ziyade bilimle yapmaları. Bilimin tanımını ve sınırlarını dini eleştirmek için kullanarak genişleten yeni ateistler, nasıl sorusunu sorarak araştırma inceleme yapan bilime niçin sorusunun cevaplarını da verdirmektedirler. Yani onlar dine karşı teoriler öne sürerken bilimden faydalanmış, din-bilim çatışmasını savunmuş ve yalnızca bilimsel bilginin var olduğunu kabul etmişlerdir. Dinî inancın niçin ortaya çıktığının bilimsel şekilde açıklanabileceğine ve ahlakın dinlere atıfla değil bilime atıfla da temellendirilebileceğini belirtmişlerdir. Onlar indirgemeci tavırlarında bilimin karşısında durabilecek herhangi bir uğraş alanı görmedikleri için felsefe ve sosyoloji gibi bilgi edinme alanlarını küçümsemiş felsefeye mesafeli olan bu tavırları aslında onları bilim adı altında felsefi ve metafizik olabilecek açıklamalar yapmaya zorlamıştır. Yetki ve donanımı olmayan bilime Tanrı ve ahlak gibi konularda söz söyletmek bilimcilik olarak karşımıza çıkarken bu tavrın kendisi bilimsel sonuçlara dayanmamaktadır. Bu tutumun bir başka yansıması ateistlerin Darwin ve Einstein (öl.1955) gibi bilim adamlarını bu yönde herhangi bir beyanları olmamasına rağmen ateist yapma isteği olarak karşımıza çıkmaktadır. Darwin'in metinleri incelendiğinde onun Hıristiyan inancına bağlıyken daha sonra agnostik olduğu, Einstein'ın ise eserlerinde Tanrı'dan bahsettiği görülmektedir. Ancak yeni ateistler bilimin Tanrı ve din inancını zayıflattığı iddialarını güçlendirmek için bu kişilerin de ateist olduklarını öne sürmektedirler. Bu söylem yeni ateistlerin kullandıkları retoriklerden yalnızca biridir. Onlar eserlerinde iğneleme, rakibin argümanını saçmaya indirgeme, isim takma, saçma karşılaştırma yöntemleriyle alay etme gibi retorik araçları kullanmaktadırlar.

Bilimcilik yeni ateistlerin dinî dogmatizmi eleştirirken onların elinde başka bir dogmatizm haline gelmiştir. Yeni ateistlerin dinin yerine koymaya çalıştıkları bilim bir ideoloji şekline de bürünmüş ve bu ideolojinin metafizik iddialara da sahip olabileceği '*Bilimcilik ve İdeolojik Uzanımları*' adlı üçüncü bölümde ele alınmıştır. Bilim adamı tabiatın zihinsel olarak kavrandığı, kaosun değil düzenin hâkim olduğu, düzenin araçlarla keşfedilebileceği gibi varsayımlarla bilimsel süreci başlatmaktadır. Aynı zamanda bilim adamının gözlemleri kendi bilimsel dünya görüşüne göre yorumlama şekli veya aynı durumu iki ayrı bilim adamının farklı yorumlayabileceği gibi hususlar mevcuttur. Bu durum bilimin belli bir zihin yapısının ürünü olduğu ve bilimin yeni ateistlerin iddia ettiği şekilde rasyonel ve tamamen objektif olmadığı ve onun öznelikten azade olmadığına kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimi kendi ideolojik tutumlarını savunma amacıyla araçsallaştıran yeni ateistlerin bu tutumunun 'ideoloji' olarak nitelenmesi anlayışlarının eksik, yanlış, taraflı ve yetersiz temellendirilmiş olması anlamına gelir. Ayrıca yeni ateistler Ockham'ın usturası yöntemiyle Tanrı inancının bizi daha büyük problemlere götüreceği, Tanrı'yı kimin yarattığı gibi soruların cevaplanamayacağı bu sebeple de basit olanın kabul edilmesi gerektiğini belirtirler. Yani onlara göre 'Tanrı yoktur' önermesi daha basit olduğu için kabul edilmelidir. Bu noktada yazar yeni ateistlere '*Tanrı'ya olan inanç bağımsız bilimsel onay gerektiriyorsa, yeni ateistlerin bilimin kendisine verdiği muazzam inanç ne olacak? Yeni ateistler tüm gerçek bilginin bilimsel araştırma paradigmasına dayanması gerektiği hipotezi için 'kanıt' sunabilir mi?*' gibi sorularak sorarak onların da 'inandığı' hususlara işaret etmektedir. Yeni ateistler eleştirilerine hedef olarak dinî fundamentalistleri seçmiş, dinde aşırıya gidenleri eleştirerek sanki tüm din anlayışlarını onlar temsil ediyormuş gibi bir algı oluşturmuşlardır. Nasıl

dinî fundamentalistler dışlayıcı bir tavırla hareket ediyorsa yeni ateistler de ‘dinî hoşgörüden artık kurtulmak gerektiği’ gibi katı ve dışlayıcı söylemleriyle adeta bir bilimci fundamentaliste dönüşmüşlerdir.

Yeni ateistlerin bilimi en rasyonel, dini ise ‘rahatsız edici bir batıl inanç’ olarak görmeleri ve akabinde felsefî iddialar öne sürmelerine karşılık bilim felsefesi ve bilimin yöntemine yönelik getirilen eleştirilerin ele alındığı dördüncü bölüm olan ‘*Bir Çıkış Yolu Olarak Bilim Felsefesi*’ başlığı altında değerlendirilmiştir. Bilimsel olan ve bilimsel olmayanın nasıl belirleneceği, bilimin rasyonalitesinin zamanla değişip değişmediği gibi konular bilim felsefesinde tartışılmıştır. Karl Popper gibi (öl.1994) bazı felsefeciler bilimin doğru bilginin birikmesiyle değil, yanlışların doğrulardan ayıklanmasıyla mümkün olduğunu ileri sürmüş ve bu anlayışıyla ‘yanlışlamacılık’ ilkesini benimsemiştir. Bilimin deney ve gözlem üzerinden teoriye ulaştığı şeklindeki iddialarını benimsemeyen ve bilim adamının boş bir zihinle bilim yapmadığını ileri süren felsefeciler de mevcuttur. Thomas Kuhn’un (öl.1996) ileri sürdüğü görüşte, paradigmaya bağlı ilerleyen bilimsel süreçlerde elde edilen sonuçların paradigma içindeki önermeleri kabul etmeye bağlı olduğu göz önüne alındığında paradigma mensubunun dindar bir kişi gibi hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Bilim tarihine bakıldığında bilim dünyasındaki işleyiş yeni ateistlerin öne sürdüğü şekilde tamamen objektif veya sürekli ilerleyen bir şekilde gerçekleşmemektedir. Ayrıca tüm bilim adamlarının ortak paradigmalarda buluşmadığı ve paradigmaya uygun görüşler üretmeyen yahut görüş ve gözlemlerini paradigmaya uyduramayan bilim adamının dışlanacağını da belirtmek gerekmektedir. Bu gibi hususlar bilimin kusursuz olduğu ve kesin bilgiler verdiği görüşlerine eleştirel bakmamız gerektiğini ve bilimin de varsayımlarla ilerlediği ve kesin bilgiler vermediği görüşlerine daha yakın durmak gerektiğini öne çıkarmaktadır.

‘*Kaos, Bilimin Geleceği ve Din-Bilim İlişkisi*’ adlı beşinci ve son bölümde kuantum fiziği sonrasında öne sürülen kelebek etkisi, fraktal geometri, kaos teorisi gibi hususların bilimci natüralizmle ne derecede bağdaştığı ve natüralistlerin temel iddialarından olan din-bilim çatışması incelenmiştir. Kaos, evrende öngörülemez birçok sistemin üst matematiksel düzenlere sahip olması anlamına gelen bir teoridir. Kaos teorisi kelebek etkisi adı verilen, ‘Bir kelebeğin kanat çırpmasıyla diğer kıtada fırtına meydana gelebilir.’ şeklindeki olayla ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Kelebek etkisinin teknik adı ‘başlangıç koşullarına hassas bağımlılık’tır ve ifade edilmek istenen bilimsel teorilerde de bu bağımlılığın olabileceği, başlangıçta değişen bir koşulun tüm sistemi değiştirebileceğidir. Evrenin şu anki konumundan yola çıkarak geleceği tahmin etme uğraşı bilimin başlangıç koşullarındaki değişim ve bu değişimin sebep olacağı etkiler göz önüne alındığında iddialı bir konuma sahiptir. Sistemler kendi içlerinde de sistemler barındırmakta ve bir sistemdeki değişimin diğer sisteme nasıl etki edeceği kestirilememektedir. Bilimin bu üst düzey matematığı keşfedebilmesi için kat etmesi gereken daha uzun bir yol vardır. Kaos teorisi ile birlikte bilim mutlak konumunu kaybetmiş ve onun her şeyi açıklayabileceği iddiası ise ‘sanal makyaj’ olarak kalmıştır. Yazar kaos teorisini ‘bilimcilik hastalığının bir tedavisi’ olarak görmekte ve bu teorisinin indirgemeciliğın yanlış olduğu tezini de güçlendirdiğini belirtmektedir.

Yeni ateistler din ile bilimin çatışacağını, ikisinin yöntem ve tekniklerinin birbirinden çok farklı olduğunu savunmaktadırlar. Ancak din ve bilim arasında uyum, etkileşimsizlik

ve çatışma gibi teorilerin var olduğu da bilinmektedir. Buna karşılık yazar din ve bilim arasında yalnızca tek bir durumun var olmadığını, bazen çatışma şeklinde olan ilişkinin bazen de uyum içerisinde olabileceğini buna da karmaşıklık tezi adını verdiğini belirtmektedir. Ateistler kutsal kitapları bilimsel teoriler içeren bilim kitabı gibi okumakta ancak kutsal kitapların böyle bir iddiaları bulunmamaktadır. Yazara göre çatışma halinde olan din ve bilim değil dinî dünya görüşü ile bilimci anlayışa sahip natüralist dünya görüşüdür. Ve din ile bilimin hangi koşullarda ve hangi yönlerden çatıştığı yahut çatışmadığı tartışması da birçok boyut içerdiği için 'karmaşık' bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ateistler bu konuda da indirgemeci bakış açılarını kullanarak yalnızca bir çatışmanın mevcut olduğunu dile getirmişlerdir.

Sonuç olarak yazar hem teizm için hem ateizm için bilimin sınırları dışına çıkarılarak metafizik iddialar öne sürmenin yanlış olduğunu ortaya koyar. Bilimin araçlar vasıtasıyla evrende meydana gelen olayların nasıl olduğu bilgisini bizlere sunduğunu ancak 'niçin' ve 'neden' gibi soruların bilimin kapsamına girmeyeceği eserde vurgulanan hususlardandır. Yeni ateistlerin bilimi temellerine alarak ve onu kutsayarak takındıkları tavrın bilimcilik olduğu konusu da eserde birçok yönden kanıtlanmaya çalışılmıştır. Onlar bilime söylemediği şeyleri söyleterek bir din kimliği vermiş ve bilimin dinlerin yerine ikame edilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. İncelediğimiz kitabı ilahiyat ve felsefe alanında okuyan öğrencilere tavsiye etmekle birlikte kitapları çok satanlar listesine girmiş yeni ateistlerin görüşlerine aşına olanların da okuyabileceği ve kitabın onların görüşlerine bir anti tez oluşturabileceği görülmektedir. Ateistlerin eserlerini oluştururken faydalandıkları retorik 'bilimsel' bir bilgi türü değil bir üslup biçimi olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple çalışmanın yeni ateistlerin iddialarını eleştirmesi ve modern toplumlarda da kutsal görülen bilime eleştirel bakış açısı sunması bakımından oldukça önemli ve başarılı bir eserdir. Bu bakımdan yazarı yeni ateizme karşı bizlere yeni bir bakış açısı sunduğu için tebrik etmek gerekmektedir. Ancak eserde mevcut olan birkaç yazım yanlışı (s.99, s.177, s.176, s.218, s.219, s.240) veya eksik harfle yazılmış kelimeler (s.98, s. 107, s.116, s.134, s.228, s.267) okuyucunun eseri anlamasını zorlaştırabilir bu sebeple diğer baskılarda düzeltilmesi tavsiye edilir.